

*"Vooral met haar georganiseerde vrouwen zat de BWP verveeld".
Achille Van Acker in een geanimeerd gesprek met Sirène Blicck*

And never the twain shall meet?

Deel 2: De verhouding tussen socialisme en nieuwe sociale bewegingen

Marc Hooghe, licentiaat geschiedenis RUG
doctor politieke wetenschappen VUB

In een vorige bijdrage hebben we het vooral gehad over het gebrek aan communicatie tussen de historici die zich inlaten met de studie van de 'oude' sociale bewegingen, en de sociologen of politicologen die betrokken zijn bij de studie van de nieuwe sociale bewegingen⁽¹⁾. Dat gebrek aan communicatie vinden we echter niet alleen terug bij de wetenschappers, maar ook bij de bewegingen, op het terrein zelf. De verhouding tussen de oude en de nieuwe sociale bewegingen was niet altijd zo harmonieus als een aantal theoretici wel veronderstellen.

Dit kan inderdaad verwondering wekken. De nieuwe sociale bewegingen die vanaf de tweede helft van de jaren '60 zijn ontstaan, en zich een plaatsje proberen te veroveren binnen het maatschappelijk middenveld, behoren duidelijk tot het progressieve kamp. De vrouwen-, vredes-, milieu-, studenten- en homo- en lesbische bewegingen kenmerken zich door een links-libertaire ideologie, waarin begrippen als gelijkheid, zelfontplooiing en democratie centraal staan⁽²⁾. Deze bewegingen vertonen ideologisch een grote verwantschap met wat men kan noemen de traditioneel linkse stroming, zoals die is ontstaan uit de socialistische arbeidersbeweging. In de theoretische literatuur rond nieuwe sociale bewegingen wordt vaak

gesteld dat deze ideologische verwantschap zich ook zal vertalen in een bevoorrechte relatie tussen oud links en nieuw links. Onderzoek naar de verhouding tussen nieuwe sociale bewegingen en de socialistische beweging in Vlaanderen toont echter aan dat deze conclusie soms te snel wordt getrokken⁽³⁾. Ideologische verwantschap vertaalt zich niet altijd en niet automatisch in een bevoorrechte relatie. Nieuwe sociale bewegingen en socialistische beweging hebben de afgelopen dertig jaar voortdurend gebalanceerd tussen aantrekking en afstoting. De 'ontdubbeling' van het linkse veld, dit wil zeggen het uit elkaar groeien van 'nieuw links' en 'oud links', komt hierin concreet tot uiting⁽⁴⁾.

De theorie

Als we de theoretische literatuur mogen geloven, kan het niet mis gaan tussen het socialisme en de nieuwe sociale bewegingen⁽⁵⁾. Om te beginnen vormen socialisten een elite-bondgenoot voor de nieuwe sociale bewegingen. Terwijl die bewegingen over het algemeen buiten het politiek systeem staan, vormen de socialisten in de meeste westerse landen een sterke parlementaire fractie, en nemen ze ook geregeld deel aan het uitoefenen van de staatsmacht. De theoretici gaan ervan uit dat socialistische (regerings-)partijen gemakkelijk de thema's van de nieuwe sociale bewegingen zullen overnemen. Socialisten zouden ook vlugger geneigd zijn voortrekkers van die bewegingen op te nemen in overheidsfuncties of in het politieke apparaat en ze zouden ook op andere manieren faciliterend optreden ten aanzien van deze bewegingen, onder meer met betrekking tot het ter beschikking stellen van subsidies en dergelijke. Daarnaast zouden nieuwe sociale bewegingen vooral rekruteren uit socialistische milieus. Norris komt zelfs tot de conclusie dat er een positief verband bestaat tussen de sterkte van de socialistische partijen en de aanwezigheid van vrouwelijke politici⁽⁶⁾.

Een aantal onderzoekers hebben geprobeerd de ontwikkelingskansen van nieuwe sociale bewegingen te verklaren vanuit de regeringsdeelname van de socialistische partij. Zij stellen dat de mobilisatieniveaus van de nieuwe sociale bewegingen beduidend lager zullen zijn tijdens periodes dat de socialisten mee in de meerderheid zitten. De redenering is dat de bewegingen dan niet eens hun toevlucht moeten nemen tot betogingen of andere vormen van mobilisatie. Ze beschikken immers over dusdanig goede contacten met de socialistische bewindslui dat ze op die manier hun thema's op de politieke agenda krijgen en niet eens meer

moeten gaan betogen. Tijdens periodes dat de socialisten in de oppositie zitten, zal de partij daarentegen de mobilisatiepogingen van de nieuwe sociale bewegingen ondersteunen, al was het maar om de regeringscoalitie het leven zuur te maken.

De praktijk

Tot zover de theoretische literatuur. Als we echter kijken naar de verhouding tussen de nieuwe sociale bewegingen en de socialistische partij in Vlaanderen, zien we dat van zo'n bevoorrechte positie en innige verhouding helemaal geen sprake was. Het lijkt veeleer dat de nieuwe sociale bewegingen betrekkingen onderhielden met alle partijen met een progressief potentieel: klein links, de (B)SP, Agalev, maar ook (delen van) de Volksunie en de ACW-vleugel binnen de CVP. Stefaan Walgrave (UIA) toonde in zijn doctoraalscriptie reeds aan dat er geen sprake is van een duurzame en exclusieve relatie tussen Agalev en de nieuwe sociale bewegingen⁽⁷⁾. Een dergelijke relatie blijkt al evenmin te bestaan tussen de socialistische partij en de nieuwe sociale bewegingen.

Het feit dat de waarneming niet overeenstemt met de theorie kan twee oorzaken hebben. Ofwel is de theorie gewoonweg verkeerd, en bestaat er helemaal geen bevoorrechte relatie tussen de nieuwe sociale bewegingen en de socialistische beweging. Ofwel is Vlaanderen een afwijking op de regel, en hebben we voor ons land te maken met een andere situatie dan in de rest van West-Europa. Op basis van de gegevens waarover we beschikken, kunnen we daarover niets definitiefs zeggen. Maar we kunnen wel proberen te verklaren waarom de verhouding tussen socialisme en nieuwe sociale bewegingen in Vlaanderen niet zo innig was als de theoretici voorspelden.

De wijze waarop VAKA in de jaren '80 mobiliseerde voor de rakettenbetoging is wellicht het beste voorbeeld van de manier waarop succesvolle mobilisatie verloopt in Vlaanderen (foto Geert Bonne)

Er zijn vijf elementen die mee deze moeilijke verhouding kunnen verklaren. Ten eerste stellen we vast dat de netwerken waaruit de nieuwe sociale bewegingen rekruteren veel meer verwantschap vertonen met de christelijke zuil dan met de socialistische. Ten tweede is er een zekere ideologische geslotenheid vanwege de socialistische partij, die niet altijd open stond voor nieuwe stromingen en ideeën. Ten derde zien we dat in een aantal opzichten de christelijke zuil blijkbaar meer vrouwen kan rekruteren, hoewel deze zuil zich zeker niet kenmerkt door een feministisch gedachtegoed. Ten vierde is de inhoudelijke verwantschap tussen 'oud links' en 'nieuw links' niet zo hecht als de theoretische literatuur laat uitschijnen. Een vijfde en meer omvattende mogelijke verklaring ten slotte is, dat we hier te maken hebben met het structurele probleem van de ontubbeling van links en rechts. De nieuwe breuklijn vormt een kloof tussen de links-libertaire aanhangers van de nieuwe sociale bewegingen, en de traditionele achterban van de socialistische zuil.

Netwerken

Nieuwe sociale bewegingen ontstaan niet zomaar, in het luchtledige. De rekrutering voor deze nieuwe bewegingen verloopt meestal via reeds bestaande netwerken en organisaties. Hanspeter Kriesi, een van de belangrijkste auteurs in verband met de geschiedenis van de nieuwe sociale bewegingen, stelt dat die rekruteringsnetwerken vooral socialistisch en communistisch geïnspireerd zullen zijn: "The supporters of new social movements have typically been recruited from the political Left"⁽⁸⁾. De ervaring in Vlaanderen laat echter toe enige nuances aan te brengen in die uitspraak. We stellen in ons land vast dat de rekruteringsnetwerken zelden gegenereerd werden door organisaties uit de socialistische beweging, maar vooral door organisaties die eerder te situeren vallen in de progressief-christelijke sfeer. Als typevoorbeeld kan het ontstaan gelden van het Vrouwenoverlegkomitee (VOK) in 1972⁽⁹⁾. Het VOK functioneert min of meer als de koepel voor de nieuwe vrouwenbeweging en ontstond vooral uit kringen rond het progressieve tijd-

schrift *De Nieuwe Maand*. Bij de oprichtingsvergadering waren in totaal zesentwintig personen aanwezig, maar slechts één onder hen kon nadrukkelijk binnen de socialistische beweging gesitueerd worden. Veel bepalender was de aanwezigheid van personen die oorspronkelijk uit een christelijk milieu afkomstig waren, maar later opteeden voor niet-verzuilde, progressieve structuren. Het gaat hier onder meer om personen als Rita Mulier of Luc Huyse⁽¹⁰⁾. Ook voor de milieubeweging zien we dat die in de praktijk veel vaker een beroep doet op organisaties van christelijke origine als rekruteringsnetwerk, dan op organisaties van socialistische origine. Dit hoeft ons niet te verwonderen. In vele kleine Vlaamse gemeenten bestaat er nauwelijks een socialistisch verenigingsleven. In alle gemeenten bestaat er daarentegen wel een rijke proliferatie van christelijke jeugd-, vrouwen-, arbeiders-, gepensioneerden- en culturele organisaties⁽¹¹⁾. Als men in zo'n gemeente eender welke mobilisatie op gang wil krijgen, kan men niet om die christelijke organisaties heen. Vooral bij organisaties van ACW-strekking, en bij de groepen die zich eerder tot een jong publiek richten, is er bovendien een niet te verwaarlozen progressief potentieel aanwezig.

De wijze waarop VAKA in de jaren '80 mobiliseerde voor de rakettenbetogingen is allicht het beste voorbeeld van de manier waarop succesvolle mobilisatie verloopt in Vlaanderen. VAKA ontwikkelde een fijnmazig net van plaatselijke kernen, die in bijna elke Vlaamse gemeente vertegenwoordigd waren. Het mobilisatiepotentieel van die kernen was sterk afhankelijk van de relatie die ze konden ontwikkelen met de 'oude', zeg maar verzuilde bewegingen. De kaders van de vredesbeweging werden dan wel geleverd door de nieuwe sociale beweging; het gros van de demonstranten op die rakettenbe-

togingen werd gemobiliseerd via vakbonden, jeugdverenigingen en andere meer traditionele organisatievormen⁽¹²⁾. Dit zorgt er in de praktijk voor dat men wel moet samenwerken met het enorm rijke verenigingsleven van de christelijke zuil. In tegenstelling tot wat Kriesi stelt, is het dus niet zo dat de rekruteringskanalen van de nieuwe sociale bewegingen vooral in het socialistische kamp dienen gesitueerd te worden; de progressief-christelijke groepen hebben hieraan een veel grotere bijdrage geleverd. Ook de netwerkanalyse van Stefaan Walgrave toont aan dat de relatie tussen socialisme en nieuwe sociale bewegingen niet zo innig is als vaak wordt gesteld. Om het zacht uit te drukken: de SP krijgt behoorlijk wat concurrentie uit het christelijke kamp. Van de éénentachtig lokale kaderleden uit de derde wereld- en milieubeweging uit Walgraves onderzoek, waren er elf actief lid van de CVP en tien van de SP. De socialistische partij heeft wat dat betreft dus zeker geen monopoliepositie⁽¹³⁾.

Geslotenheid

Een tweede mogelijke verklaring is het feit dat de socialistische partij niet zo open stond voor de uitdaging van de nieuwe sociale bewegingen als de literatuur laat vermoeden. Ten dele heeft dit te maken met het feit dat er binnen de socialistische beweging reeds een relatief grote ideologische coherentie bestaat. Doordat de socialisten zelf reeds vertrekken vanuit een uitgewerkt ideologisch systeem, zullen ze minder open staan voor nieuwe tendensen en stromingen dan bijvoorbeeld de christen-democraten, die veel meer een *catch all*-karakter hebben. Door het feit dat de CVP een standenpartij is, heeft ze een grotere traditie van, en een grotere tolerantie voor interne tegenstellingen. Binnen een dergelijke partijcultuur is het veel

gemakkelijker 'dissidente' groepen binnen te halen, dan in een partij waar de nadruk veel sterker ligt op het handhaven van de partijdiscipline. De Weerdts stelt dat die traditie van interne cohesie tijdens het interbellum reeds aanwezig was bij de BWP: "Vooral met haar georganiseerde vrouwen zat de BWP verveeld. [...]. Het volwaardig nationaal secretariaat dat door de vrouwen werd gevraagd, kwam er niet en zou er tijdens het interbellum nooit echt komen. Het op-richten van een dergelijk secretariaat zou immers een strijd kunnen uitlokken tussen mannen en vrouwen en zo de aandacht afleiden van de échte prioriteit: de klassenstrijd"⁽¹⁴⁾.

Wanneer de socialistische beweging dan in de jaren '60 geconfronteerd wordt met de opkomst van de nieuwe sociale bewegingen, is de reactie ook niet altijd even positief. Zo was er heel wat weerstand tegen het nieuwe ecologische gedachtegoed. Een van de pioniers van de milieubeweging in de Rupelstreek vertelt: "De scheldpartijen aan ons adres van de oude BSP-ers zijn niet behoorlijk om zelfs te herhalen. Er ontstond daarna een jongere SP-werking [...] en daar hadden wij toen toch wel wat voeling mee, daar konden we mee samenwerken. Er was een bereidheid tot dialoog, om samen te praten, om samen al iets te doen"⁽¹⁵⁾.

Zeker in de periode rond 1970 was die sympathie er al evenmin voor de nieuwe feministische stromingen. Net zoals dat in andere landen het geval was, werd de ongelijkheid tussen vrouwen en mannen in de eerste plaats geduid vanuit een economisch georiënteerde analyse, waarin weinig aandacht werd gegeven aan genderaspecten⁽¹⁶⁾. Het boterde dan ook niet echt tussen de nieuwe feministen en de traditionele socialistische vrouwenbeweging: "Zag men werkelijk niet in wat er gedurende de golden sixties lag te broeien? Was SVV inderdaad een groepje geworden van rondvormige, koffiekletsende dames

op leeftijd? Dat was in ieder geval de indruk die ze maakten op een nieuwe lichting jonge vrouwen [...]"⁽¹⁷⁾. De partij reageerde dan ook behoorlijk traag op de nieuwe feministische uitdaging. Er is uiteraard de beruchte uitspraak van Louis Major tegen het pas verkozen VU-kamerlid Nelly Maes: "Wijven moeten niet zoveel complimenten maken". Pas in de tweede helft van de jaren '70, onder het voorzitterschap van Karel Van Miert, groeide binnen de partij aandacht voor feministische thema's⁽¹⁸⁾. Maar ook op andere manieren blijkt dat de socialistische partij niet zo vlug inspeelde op de tweede feministische golf⁽¹⁹⁾. Zo analyseerde Mia Nysmans van de KULeuven destijds de propaganda voor de verkiezingen van 1974⁽²⁰⁾. Ze stelde vast dat, van de grote partijen, de CVP nog het meest aandacht besteedde aan de toen bijzonder actuele feministische uitdaging (zie tabel 1).

Tabel 1:
Aandacht voor vrouwenproblematiek in de verkiezingspropaganda voor 1974
(Bron: Mia Nysmans in Res Publica, 1977, p. 473)

partij	totaal volume	waarvan vrouwen	percentage
Ver. Feministische Partij	23	23	100.0 %
Amada	16	3	18.75 %
CVP/PSC	6.459	498	7.71 %
PVV/PLP	5.303	385	7.26 %
BSP/PSB	5.098	284	5.59 %
KPB/PCB	1.042	45	4.31 %
RW/FDF	1.456	49	3.36 %
Volksumie	3.489	103	2.95 %
anderen	1.066	42	3.84 %
TOTAAL	23.592	1.432	5.98 %

De christen-democraten waren er niet alleen vlug bij om aandacht te besteden aan vrouwen-

Bij de CVP zorgen organisaties als Vrouw en Maatschappij ervoor dat vrouwelijke kandidaten op externe steun kunnen rekenen bij de lijstvorming (KADOC)

thema's, maar dit vertaalde zich ook in een relatief groot aantal vrouwelijke verkozenen. Nu kan men bedenkingen hebben bij het feministische gehalte van sommige van deze verkozenen, maar het feit dat er zo weinig vrouwelijke parlementsleden waren bij de (B)SP bemoeilijkt in elk geval de communicatie met de vrouwenbeweging. In de praktijk stellen we immers vast dat mannelijke politici geen belangstelling aan de dag leggen voor feministische thema's⁽²¹⁾. Een mogelijke uitzondering hierop is de strijd voor de legalisering van abortus, waar mannelijke politici zich wel profileerden, maar dat werd soms eerder geïnterpreteerd als een strijdpunt tussen vrijzinnigen en katholieken, dan als een strijd om vrouwenrechten. Binnen de BSP is er eigenlijk alleen het voorbeeld van Piet Vermeylen, die zich uitdrukkelijk een feminist noemde⁽²²⁾. Dat uitte zich onder meer in het feit dat hij als minister van Onderwijs de coëductie in het rijksonderwijs veralgemeende. Maar andere mannen hadden en hebben blijkbaar weinig belangstelling voor wat ze beschouwen als 'vrouwenonderwerpen'. Uit ervaringen in andere landen blijkt dat de vrouwenbeweging bij haar lobbywerk vooral een beroep doet op vrouwen-

netwerken en hiervoor dus aangewezen is op vrouwelijke parlementsleden⁽²³⁾. De vrouwenbeweging had echter weinig gesprekspartners binnen de socialistische partij en die waren er wel bij andere partijen. In tabel 2 geven we een overzicht van de evolutie van het aantal vrouwelijke parlementsleden, per partij. Het is opvallend dat tot het begin van de jaren '80 het aantal socialistische vrouwen letterlijk op de vingers van één hand kan worden geteld. Waarschijnlijk lag het feministisch gehalte van deze verkozenen wel hoger dan dat van hun christen-democratische collega's, maar het feit dat de SP zo weinig vrouwelijke gekozenen had, belemmerde in elk geval hun politieke slagkracht.

We kunnen deze cijfers echter ook anders voorstellen, waardoor de discrepantie nog frappanter wordt. Als we ervan uitgaan dat de vrouwenbeweging vooral relaties onderhoudt met vrouwelijke politici, kunnen we de vraag stellen: op welke partijen kan men dan een beroep doen? Met andere woorden: als we enkel rekening houden met de vrouwelijke parlementsleden, uit welke partij worden die dan gerekrute-

Tabel 2:

Vrouwelijke parlementsleden van de Vlaamse partijen, 1981-1995

partij	1981	1986	1990	1995
CVP	18 op 108 (17%)	14 op 91 (15%)	11 op 82 (13%)	17 op 78 (22%)
SP	4 op 47 (9%)	4 op 60 (7%)	5 op 59 (8%)	9 op 55 (16%)
PVV	2 op 39 (5%)	3 op 42 (7%)	2 op 43 (5%)	8 op 57 (14%)
VU	0 op 28 (0%)	1 op 28 (4%)	2 op 29 (7%)	1 op 12 (8%)
KPB	0 op 1 (0%)	-	-	-
Agalev	-	3 op 7 (43%)	3 op 11 (27%)	4 op 14 (29%)
Vl.Bi.	0 op 1 (0%)	0 op 1 (0%)	0 op 3 (0%)	2 op 34 (6%)
TOTAAL	24 op 224 (11%)	25 op 229 (11%)	23 op 227 (10%)	41 op 250 (16%)

Aantal vrouwelijke verkozenen op het totaal aantal parlementsleden per partij. (Kamerleden en Senatoren van de Nederlandse taalrol, en voor 1995 ook leden van de Vlaamse Raad)

teerd? Het overwicht van de CVP is in dit opzicht indrukwekkend: in 1981 leverde die partij maar liefst driekwart van alle vrouwelijke parlementsleden (tabel 3). Als de vrouwenbeweging politieke gesprekpartners zocht, kon ze dus bijna niet om de christen-democratische fracties heen. Ook in dit opzicht is er dus niet echt sprake van een bevoorrechte relatie tussen socialistische partij en nieuwe sociale bewegingen, in casu de vrouwenbeweging.

Tabel 3:

De spreiding van de vrouwelijke parlementsleden per partij in Vlaanderen. (Nederlandse taalrol Kamer en Senaat, voor 1995 ook Vlaamse Raad)

	1981	1986	1990	1995
CVP	18 (75%)	14 (56%)	11 (48%)	17 (42%)
SP	4 (17%)	4 (16%)	5 (22%)	9 (22%)
PVV	2 (8%)	3 (12%)	2 (9%)	8 (20%)
VU	-	1 (4%)	2 (9%)	1 (2%)
Agalev	-	3 (12%)	3 (13%)	4 (10%)
Vl.Bi.	-	-	-	2 (5%)
TOTAAL	24	25	23	41

Het feit dat het voor de CVP blijkbaar gemakkelijker was vrouwen te rekruteren voor politieke functies, kan eventueel het gevolg zijn van een bewuste organisatorische optie vanwege die partij, of van een andere organisatiecultuur, maar er spelen ook twee andere elementen mee. Ten eerste is er het feit dat de CVP de grootste partij in Vlaanderen is. In relatief veel kiesarrondissementen zal de partij dus in staat zijn meerdere volksvertegenwoordigers af te vaardigen. We stellen vast dat ook bij de CVP vrouwen zelden als lijsttrekker fungeren. Ze hebben binnen die partij evenwel een grote kans om toch verkozen te worden als tweede, derde of vierde kandidaat op de lijst. Bij een kleinere partij als de SP daarentegen, is het in meerdere arrondissementen zo dat er slechts één mandaat te begeven valt. De interne machtsstrijd voor de kopplaats op de lijst zal daardoor des te heviger zijn, en over het algemeen blijkt dat vrouwen een dergelijke strijd verliezen. Een tweede reden is dat de vrouwen binnen de CVP een eigen machtsbasis hebben. In de jaren '60 en '70 was dat nog vooral de KAV; later werd

Emancipatie

*Een nieuw kader
of
een oude kater*

Socialistische Vooruitziende Vrouwen

*De Socialistische Vooruitziende Vrouwen (SVV) speelden
een pioniersrol in de strijd voor seksuele emancipatie*

© 1985 SVV - Amsterdam - De Persgroep - De Persgroep - De Persgroep

die rol meer en meer overgenomen door de werkgroep Vrouw en Maatschappij, die in 1974 onder impuls van Miet Smet werd opgericht. Die organisaties zorgen niet alleen voor een vrouwelijke rekrutering, maar zorgen er ook voor dat vrouwelijke kandidaten op externe steun kunnen rekenen bij de lijstvorming. Bij de SP heeft men natuurlijk ook de SVV en de SV die een dergelijke rol zouden kunnen spelen. Het gaat hier echter niet alleen om kleinere organisaties, ze genieten bovendien ook van minder autonomie ten opzichte van de centrale instanties binnen de zuil⁽²⁴⁾. Leona Detiège stelt in een interview: "Je kan ons niet vergelijken met bijvoorbeeld een Vrouw en Maatschappij bij de CVP. Die groep is echt opgenomen in de partijstructuren. Bij ons is dat niet het geval. Wij krijgen nauwelijks financiële steun"⁽²⁵⁾. Binnen de CVP is Vrouw en Maatschappij inderdaad een relatief grote deelorganisatie, met 9300 leden en een zekere mate van autonomie ten opzichte van het partijbestuur. De groep legt daarvoor meer gewicht in de schaal dan bijvoorbeeld de SV binnen de SP.

Verschillen tussen de zuilen

Er is nog een derde mogelijke reden waarom de verhouding tussen de vrouwenbeweging en de socialistische zuil niet zo rooskleurig was als in de literatuur wordt verondersteld. Blijkbaar is het zo, dat voor de situatie in Vlaanderen, de christelijke zuil een grotere aantrekkingskracht uitoefent op vrouwen dan de socialistische zuil. We kunnen dit illustreren aan de hand van de resultaten van een representatieve survey die in het voorjaar van 1998 werd gerealiseerd door de onderzoekseenheid TOR/Vakgroep Sociologie van de Vrije Universiteit Brussel. Bij dit onderzoek werden 1341 inwoners van het Vlaamse Gewest ondervraagd betreffende een

aantal politieke houdingen en activiteiten⁽²⁶⁾. Zo werd onder meer gepeild naar het lidmaatschap van zuilgebonden organisaties. Deze gegevens werden verwerkt in een indicator voor zuilintegratie, die loopt van 0 tot 6. Ietwat vereenvoudigd uitgedrukt: respondenten die 0 scoren op deze schaal zijn op geen enkele manier verbonden met de desbetreffende zuil, terwijl personen die 6 scoren lid zijn van zes christelijke, dan wel socialistische organisaties⁽²⁷⁾. In tabel 4 geven we de scores weer op deze indicator voor zowel de christelijke als de socialistische zuil, en splitsen die op per geslacht.

Tabel 4:
Zuilintegratie en geslacht

Christelijke Zuil		Socialistische Zuil	
score (n)	vr./man.	score (n)	vr./man.
0 (419)	49.2/50.8	0 (1016)	52.0/48.0
1 (488)	52.5/47.5	1 (214)	49.1/50.9
2 (300)	47.4/52.6	2 (91)	37.8/62.2
3 (82)	44.4/55.6	3+ (20)	27.7/72.3
4+ (44)	59.1/40.9	-	-
significantie	.19	significantie	.04

De verschillen tussen de socialistische zuil en de christelijke zuil zijn opvallend. Bij de christenen zijn vrouwen goed vertegenwoordigd op alle niveaus van zuilintegratie: nergens zakt het aandeel van de vrouwen onder de veertig procent. Zo blijkt dat de groep van 488 respondenten die lid zijn van één christelijke organisatie, voor 52,5 procent uit vrouwen bestaat, en voor 47,5 procent uit mannen. Bij de socialisten daarentegen is er wel een duidelijk rechtlijnig verband: het percentage vrouwen loopt stelselmatig terug naarmate de zuilintegratie intenser is. Bij diegenen die van tenminste 2 socialistische organisaties lid zijn (n=111) zien we zelfs een

overzicht van ongeveer 2/3 mannen en 1/3 vrouwen. Wanneer we tot slot naar de significantie kijken van het verband tussen geslacht en zuilintegratie, zien we dat er voor de christelijke zuil geen significant verband is. Eenvoudig uitgedrukt: vrouwen en mannen hebben statistisch gezien een even grote kans om lid te worden van een christelijke organisatie. Dat is in die zin opvallend omdat we in het participatie-onderzoek traditioneel vaststellen dat vrouwen minder deelnemen aan het verenigingsleven dan mannen. Voor de christelijke zuil gaat deze vaststelling blijkbaar niet op. Bij de socialistische zuil zien we dat er wél sprake is van een significant verband, zij het dat dit eerder zwak is (.04). Dit duidt erop dat bij de socialistische zuil er wel een duidelijk overaanbod is van mannen.

We botsen hier met andere woorden op een eerste verklaring voor het waargenomen verschil tussen de christelijke en de socialistische zuil: de christenen profiteren van een veel grotere instroom van vrouwen. Ongeveer de helft van hun leden bestaat uit vrouwen. Dit betekent dat zij een veel grotere 'kweekvijver' hebben, waaruit ze vrouwelijk talent kunnen visen, dat dan kan doorgroeien naar meer leidinggevende functies⁽²³⁾. Voor de socialistische zuil daarentegen blijft de vrouwelijke rekrutering blijkbaar moeilijk.

Dit is echter nog maar een deel van het verhaal. De christelijke beweging kan dan misschien meer vrouwen aantrekken, maar hoe zit het met het feministische gehalte van deze vrouwen? Ook dat kunnen we nagaan in de survey TOR98, en wel door middel van twee verschillende schalen. In de schaal 'traditionele rol' peilen we naar de steun voor een traditionele rolverdeling tussen vrouwen en mannen, waarbij vrouwen vooral worden opgescheept met huishoudelijke en zorgtaken⁽²⁹⁾. Hoe ho-

ger men scoort op deze schaal hoe traditioneler men hierover denkt. In een tweede schaal 'pariteit' peilen we naar de steun voor meer vrouwen in de politiek⁽³⁰⁾. Deze schaal verloopt net omgekeerd: hoe hoger de score, hoe groter de steun voor gendergelijkheid.

De gegevens van tabel 5 zijn tamelijk opmerkelijk. Als we eerst kijken naar de steun voor traditionele rolpatronen, zien we dat er hierin geen al te grote verschillen optreden tussen de socialistische zuil en de christelijke zuil. Wel is het in beide gevallen zo dat de mannen er veel traditioneler denkbeelden op nahouden dan de vrouwen. Het enige opvallend verschil is bij de sterk zuilgeïntegreerden (drie of meer lidmaatschappen). Bij de christenen gaat het om een uiterst conservatieve groep (vooral dan de mannen), terwijl bij de socialisten duidelijk meer egalitaire denkbeelden leven. Veiligheids-halve dienen we er wel aan toe te voegen dat het bij de socialisten, zeker voor wat de vrouwen betreft, om een heel beperkt aantal gaat. Bij de steun voor politieke pariteit zien we in beide zuilen dat de steun voor meer vrouwen in de politiek verzwakt naarmate men sterker in de zuil geïntegreerd is (lagere scores). Bovendien is deze tendens zowel bij de vrouwen als bij de mannen merkbaar. We krijgen dus het hele vreemde fenomeen dat, naarmate vrouwen actiever zijn in het verzuilde verenigingsleven, ze minder steun geven aan het principe van een paritaire democratie.

In een verdere analyse blijkt dat er, na controle op geslacht, leeftijd, inkomen en opleidingsniveau, geen significant verband optreedt tussen, aan de ene kant, de mate van socialistische of christelijke zuilintegratie, en aan de andere kant de gehechtheid aan traditionele rolpatronen of de steun voor het principe van de paritaire democratie. Met andere woorden: het feit dat de christelijke zuil er gemakkelijker in slaagt vrouwen te rekruteren, en die ook te laten doorstro-

Tabel 5:

Genderopvattingen binnen de christelijke en socialistische zuil

	Christelijke Zuil			Socialistische Zuil		
	TOTAAL	VROUWEN	MANNEN	TOTAAL	VROUWEN	MANNEN
Traditionele rollen						
0	37.8	35.0	40.5	36.7	34.0	39.6
1	36.6	35.5	37.8	39.4	37.3	41.4
2	35.7	31.4	39.7	38.7	37.1	39.6
3+	41.9	35.5	46.7	32.2	(11.8)	40.1
tot.bevolking	37.2	34.5	39.9	37.2	34.5	39.9
Pariteit						
0	62.92	66.52	59.32	62.78	65.41	59.97
1	62.79	64.79	60.70	62.33	67.51	57.31
2	62.15	65.88	58.63	62.46	66.21	59.86
3+	61.25	64.68	57.93	58.34	(56.52)	59.03
tot.bevolking	62.54	65.70	59.50	62.54	65.70	59.50

men naar leidinggevende posities, impliceert niet dat die zuil 'feministischer' zou zijn dan de socialistische zuil. Integendeel, de meest conservatieve opvattingen inzake gendergelijkheid treffen we juist aan bij de mannen die het sterkst geïntegreerd zijn in deze zuil. We krijgen dus een ietwat vreemde paradox dat vrouwen binnen de christelijke zuil wel actiever zijn dan binnen de socialistische zuil, maar dat inzake de opvattingen over gendergelijkheid, er in feite geen significante verschillen optreden tussen beide zuilen. Om het met een boutade te zeggen: de christelijke vrouwen denken traditioneler over rolpatronen dan de socialistische vrouwen, maar dat belet niet dat ze op politiek en maatschappelijk vlak actiever zijn. Ideologie en participatieniveau vallen blijkbaar niet altijd samen.

Overigens mag deze vaststelling niet verkeerd geïnterpreteerd worden: het is niet zo dat één van de grote partijen nu echt als 'vrouwvrien-

delijk' kan worden bestempeld. Ondanks het feit dat de CVP relatief veel vrouwelijke verkozenen telt, zien we dat ook bij die partij de sleutelposities steeds door mannen bezet worden, en dat vrouwen volledig afwezig blijven aan de top. Ook inzake de inhoud van de standpunten stellen we vast dat het zeker niet opgaat de christen-democraten als een 'feministische partij' te bestempelen. Maar het is wel zo dat de (B)SP niet als een bolwerk van feminisme kan worden beschouwd, in tegenstelling tot wat in de theoretische literatuur daarover gezegd wordt.

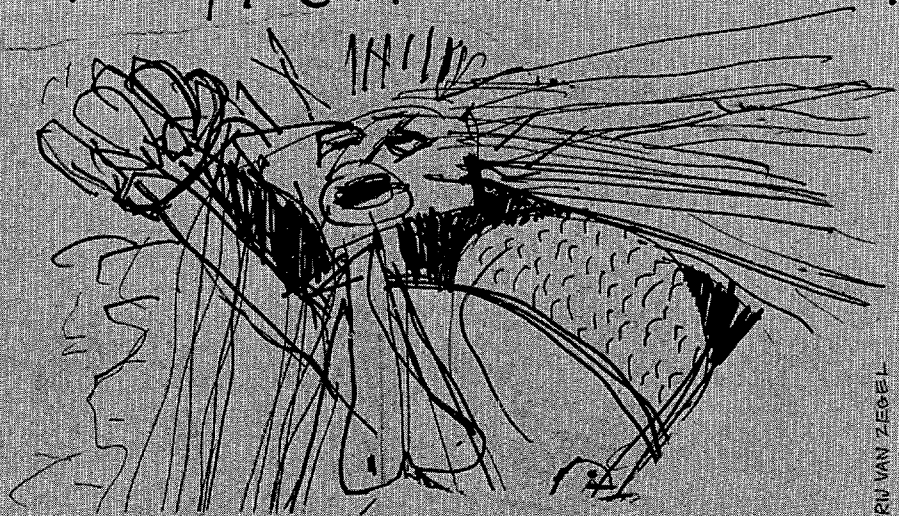
Inhoudelijke verwantschap

Binnen de literatuur gaat men er al te gemakkelijk van uit dat er een sterke inhoudelijke verwantschap bestaat tussen socialisme en nieuwe sociale bewegingen. Dit hoeft echter niet altijd zo te zijn. De meeste van deze auteurs

HOUDEN DE PARTIJ PRO
GRAMMAS REKENING M
ET DE VROUWEN ?

EUROPESE VERKIEZIN
GEN 17 JUNI 1984 !

WV : LEBEN DHOUDT - PARKELAAN 7 - 4300 AALST

VRIJ VAN ZEGEL

VROUWEN VAN VERSCHILLENDE PARTIJEN ROND DE
TAFEL - INFORMATIEAVOND GEVOLGD DOOR DISKUSSIE
INFORMATIE STANDS VAN VERSCHILLENDE PARTIJEN

VRIJDAG 1 JUNI 1984 - 20U
NIEWE MADELON - AALST

ORGANISATIE : VROUWEN TEGEN DE KRISIS - AALST

Het is niet zo dat één van de grote partijen nu echt als 'vrouwvriendelijk' kan bestempeld worden

gaan uit van de situatie bij de vredesbeweging en veralgemenen die zomaar naar het geheel van de nieuwe sociale bewegingen. We zien inderdaad dat tijdens de jaren '80 de anti-rakettenbeweging in de meeste West-Europese landen gesteund wordt door de socialistische partijen. Deze indruk mag echter niet zomaar overgezet worden naar alle nieuwe sociale bewegingen, in alle omstandigheden.

Om te beginnen ontstond de mobilisatiegolf tegen de plaatsing van kernraketten op een ogenblik dat de socialisten zowel in België, Nederland, Duitsland, Groot-Brittannië als Spanje (en de PCI in Italië) in de oppositie zaten. De zeer concrete eis van het niet-plaatsen van de kernraketten kon perfect in hun oppositiestrategie worden ingepast. Het ging hier bovendien om een thema dat kon rekenen op een brede steun van de publieke opinie. Slechts een gering deel van de bevolking toonde zich gewonnen voor de NAVO-beslissing. De kans dat een oppositiepartij zich onpopulair zou maken door de eis van de vredesbeweging te steunen, was dus klein. Daarnaast speelt ook de historische verwantschap tussen pacifisme en socialisme een belangrijke rol. Dat weerspiegelt zich reeds in de derde strofe van de Internationale ("Makkers, strijd niet meer voor and'rer twisten"), over de campagne met het gebroken geweer, naar de vredescampagnes van de jaren '50 en '60. Als de socialistische partijen in de jaren '80 faciliterend optreden ten aanzien van de mobilisatie tegen de kruisraketten, past dat in een socialistisch-pacifistische traditie die als een rode draad doorheen de geschiedenis van de socialistische arbeidersbeweging loopt.

Ondanks de vroege inzet van figuren als Clara Zetkin en August Bebel is diezelfde affiniteit nooit tot stand gekomen tussen fe-

minisme en socialisme: de nadruk op de gemeenschappelijke belangen van vrouwen over de klassegrenzen heen werd traditioneel gezien als een belemmering voor de ontwikkeling van de klassestrijd⁽³¹⁾. Deze traditie heeft zich lange tijd bestendig. In haar studie over de socialistische vrouwenbeweging schrijft Johanna Blommaert zelfs: "Het is duidelijk dat tot de tweede helft van de jaren '60 de socialistische partij de vrouwen, zij het niet in de Kerk, dan toch wel het liefst in de keuken en bij de kinderen zag"⁽³²⁾.

Deze ideologische affiniteit was er a fortiori niet met de milieubeweging, die in sommige socialistische kringen werd gezien als een uiting van een anti-industriële ingesteldheid. De beweging zelf had trouwens in een aantal gevallen een duidelijk conservatief en burgerlijk profiel. Bovendien ontbrak hier ook de historische continuïteit. Ondanks het feit dat reeds in een zeer vroeg stadium socialistische organisaties voor natuur- en openluchtrecreatie ontstonden, bleven de contacten met de natuurbehoudbeweging, die zich vooral richtte tot burgerlijke, welgestelde grondeigenaren, zo goed als nihil.

De affiniteit was er ook niet altijd met bewegingen voor seksuele emancipatie⁽³³⁾. Uiteraard kon de socialistische beweging hierop veel opener reageren dan de christelijke zuil, en in de jaren '50 en '60 hebben de Socialistische Vooruitziende Vrouwen (SVV) hierin een pioniersrol gespeeld⁽³⁴⁾. Zij waren er als eersten bij om te ijveren voor meer seksuele voorlichting, voor een betere verspreiding van anticonceptie en voor het bespreekbaar maken van de abortusproblematiek. Ook de historische verdienste van iemand als Willy Calewaert kan hierin niet geloochend worden. Hij gaf juridisch advies bij de oprichting van de Belgische Vereniging voor Sexuele Voorlichting (BVSV) in 1955, de vereniging waaruit later de CGSO-centra zouden ontstaan⁽³⁵⁾. Ook inzake de strijd rond anticonceptie en abortus zien we dat het in eerste instantie socialistische en communistische politici

zijn die hier aan de kar trokken, en uiteindelijk gezorgd hebben voor de liberalisering⁽³⁶⁾.

Toch waren ook rond deze thema's de meningen duidelijk verdeeld binnen de socialistische beweging. Dat komt bijvoorbeeld tot uiting in de manier waarop de toenmalige minister van Justitie Alfons Vranckx een gerechtelijke inval bij de Centra voor Gezinsplanning en Sexuele Opvoeding (CGSO) verdedigt: "*Indien men in België wil dat de maatschappij wordt beheerst door abnormalen, moet men maar op die weg voortgaan! Nu reeds zijn onze gevangenis en jeugdtehuizen overbevolkt!*"⁽³⁷⁾

De bevoorrechte relatie tussen de socialistische partijen en de vredesbeweging van de jaren '80 mag dus niet zomaar overgeplaatst worden naar andere bewegingen, om op die manier uitspraken te doen over de relatie tussen de socialistische partijen en 'de' nieuwe sociale bewegingen. De historische en ideologische affiniteit vertoont een grote variatie naargelang de beweging.

Voor alle duidelijkheid: een en ander betekent niet dat de openheid van de socialistische partij voor het gedachtegoed van de nieuwe sociale bewegingen kleiner zou zijn dan die van de christen-democraten. Voor zover we kunnen nagaan ligt de openheid van beide partijen in dezelfde orde van grootte. We gaan hier enkel zo uitvoerig in op de geslotenheid van de (B)SP, omdat de theoretische literatuur zo uitbundig en herhaaldelijk voorspelt dat de openheid van de socialisten veel groter zal zijn dan die van de christen-democraten. Dat blijkt dus, voor wat de Vlaamse context betreft, en dan specifiek voor de periode 1965-1980, niet het geval.

De ontubbeling

De meest fundamentele reden waarom het niet tot een bevoorrechte relatie tussen de socialistische beweging en de nieuwe sociale bewegingen is gekomen, ligt echter in de ontubbeling van links en rechts, zoals die door Mark Elcharodus werd beschreven. De afgelopen decennia heeft zich in onze maatschappij een nieuwe breuklijn ontwikkeld, die dwars door de bestaande breuklijnen heen snijdt. Aan de ene kant van deze nieuwe breuklijn situeren zich vooral hoogopgeleiden en jongeren, die opteren voor waarden als tolerantie voor andere culturen, egalitaire procedures en een ideologie van zelfontplooiing. Aan de rechterkant van de nieuwe breuklijn vinden we eerder laaggeschoolden, die zich kenmerken door een meer autoritaire houding, negatieve gevoelens ten aanzien van migranten en een utilitair-individualistische waardenopvatting⁽³⁸⁾.

Zowel het linkse als het rechtse electoraat bevinden zich aan beide zijden van de nieuwe breuklijn, wat in beide gevallen leidt tot een ontubbeling van de politieke ruimte.

De veronderstelde ideologische verwantschap tussen 'oud links' en 'nieuw links' is dus vooral groot als men enkel rekening houdt met de oude, sociaal-economische breuklijn. Als we ook rekening houden met de nieuwe breuklijn, blijkt dat de ideologische tegenstelling tussen 'oud links' en 'nieuw links' bijzonder scherp kan zijn. Het gaat letterlijk om twee totaal verschillende werelden. Inzake een onderwerp als vrouwenemancipatie en gelijke kansen, kunnen de stellingen van 'oud links' en 'nieuw links' radicaal van elkaar verschillen. Het gevaar is reëel dat de Socialistische Partij haar traditionele achterban zou verliezen indien zij ondubbelzinnig de links-libertaire opties van de nieuwe sociale bewegingen zou onderschrijven. De nieuwe breuklijn zorgt dan ook voor strategi-

sche positioneringsproblemen voor de Socialistische Partij en dit bemoeilijkt de verhouding met de nieuwe sociale bewegingen. De ideologische keuzes van de nieuwe sociale bewegingen kunnen voor een flink stuk verklaard worden vanuit het feit dat deze bewegingen zich bijna exclusief tot de nieuwe middenklasse richten en deze keuzes stemmen niet noodzakelijk overeen met die van de traditionele achterban van de Socialistische Partij, die immers vooral in de arbeidersklasse valt te situeren. Toch zien we dat de afgelopen jaren een aantal initiatieven werden ontwikkeld om tot een nauwere samenwerking, of zelfs tot een synthese te komen tussen het nieuw-linkse en het oud-linkse gedachtegoed. Deze initiatieven vinden hun oorsprong in de oproep tot samenwerking tussen oude en nieuwe sociale bewegingen die Norbert De Batselier lanceerde in zijn 1-Mei-toespraak van 1992⁽³⁹⁾. De daaropvolgende gesprekken binnen de Sienjaal-werkgroep tonen echter aan dat deze samenwerking niet altijd even gemakkelijk zal kunnen verlopen.

Strategische interactie

In zijn doctoraalscriptie toonde Stefaan Walgrave enkele jaren geleden reeds aan dat er geen formele en duurzame relatie bestaat tussen de nieuwe sociale bewegingen en de groene partij Agalev. Binnen het Belgische politieke systeem is de periode van zuilvorming (zulen kenmerken zich immers juist door formele banden tussen bewegingen en partijen) blijkbaar afgesloten.

Eenzelfde logica blijkt echter ook te gelden voor de verhouding tussen de (B)SP en de nieuwe sociale bewegingen. De bewegingen zelf kiezen trouwens niet voor een exclusieve relatie, maar verkiezen een strategische interactie met alle partijen met een progressief potentieel. In

de praktijk gaat het dan om (in alfabetische volgorde): Agalev, CVP, SP en VU. Met de PVV/VLD werden heel weinig banden teruggevonden en absoluut geen met het Vlaams Blok. De verhouding tussen bewegingen en partijen heeft dan ook eerder te maken met strategische overwegingen dan met veronderstelde ideologische affiniteiten. De ideologie beperkt wel de partnerkeuze: relaties met de PVV of het Blok komen niet eens ter sprake. Maar binnen het veld van relatief progressieve partijen gelden vervolgens eerder strategische overwegingen.

We zien hier dat het dissociatieproces, zoals dat door Staf Hellemans werd beschreven, zich doorzet⁽⁴⁰⁾. Niet alleen nemen militanten steeds meer afstand tot de sociale en politieke bewegingen waarvan ze lid zijn; ook die bewegingen zelf nemen steeds meer afstand van de politieke partijen. Nieuwe sociale bewegingen gaan geen formele banden aan met politieke partijen, terwijl er bij de oude sociale bewegingen een duidelijke tendens is om meer autonomie te verwerven ten opzichte van de politieke partijen waarmee ze traditioneel geassocieerd worden.

Dit dissociatieproces zorgt ervoor dat politieke partijen meer en meer geconfronteerd worden met onbeheersbare en onzekere omgevingsfactoren. Uit verkiezingsanalyses van onder meer Jaak Billiet blijkt dat sociale bewegingen traditioneel fungeren als stemmenleverancier voor de grote en gevestigde politieke partijen. Dit speelt vooral in het voordeel van de CVP, die kan rekenen op een bijzonder fijnmazig en goed ingeworteld christelijk verenigingsleven. Kiezers die in dat verenigingsleven zijn genesteld, zullen minder vlug de stap zetten naar bijvoorbeeld een stem voor het Vlaams Blok, ook al zijn ze misschien even racistisch als de gemiddelde Blok-kiezer⁽⁴¹⁾. Naarmate sociale bewegingen die exclusieve band echter afwijzen,

komen partijen in een situatie terecht waarin ze niet meer zullen kunnen rekenen op massarekrutering, maar voor elke stem afzonderlijk zullen moeten knokken. De nieuwe sociale bewegingen vormden een duidelijke fase in dit dissociatieproces, niet alleen door het afwijzen van strakke hiërarchische structuren, maar ook door het afwijzen van exclusieve bindingen met politieke partijen.

- (1) M. HOOGHE, And Never the Twain Shall Meet, deel 1: De theorievorming rond oude en nieuwe sociale bewegingen. In: *Brood & Rozen*, (1998)4, pp. 7-17. Enkele lezers vroegen zich af of het verouderde 'twain' in de titel wel klopt. Maar bij Rudyard Kipling luidt het wel degelijk: "Oh, East is East, and West is West, and never the twain shall meet, Till Earth and Sky stand presently at God's great Judgement Seat; But there is neither East nor West, Border, nor Breed, nor Birth, When two strong men stand face to face, tho' they come from the ends of earth!"
- (2) S. HELLEMANS, Nieuwe sociale bewegingen in de Belgische politiek. In: *Res Publica*, 35(1993)2, pp. 197-211; S. HELLEMANS, Het groene gedachtengoed. In: *Kultuurleven*, 60(1993)6, pp. 68-75; S. HELLEMANS & M. HOOGHE, Veel volk niet zo veel macht, pp. 9-27. In: HELLEMANS & HOOGHE (red.), *Van mei '68 tot Hand in Hand. Nieuwe sociale bewegingen in België*, Leuven: Garant, 1995.
- (3) M. HOOGHE, *Nieuwkomers op het middenveld. Nieuwe sociale bewegingen als actoren in het Belgisch politiek systeem*. VUB, doctoraatscriptie, 1997, inz. pp. 285-301.
- (4) M. ELCHARDUS, Verschillende werelden. Over de ontdebbling van links en rechts. In: *Samenleving en Politiek*, 1(1994)7, pp. 5-17.
- (5) H. KRIESI et al., New Social Movements and Political Opportunities in Western Europe. In: *European Journal of Political Research*, 22(1992)2, pp. 219-244; H. KRIESI, R. KOOPMANS, J.W. DUYVENDAK & M. GIUGNI, *New Social Movements in Western Europe*, London: UCL Press, 1995; D. della PORTA & D. RUCHT, Left-Libertarian Movements in Context, pp. 229-272. In: J.C. JENKINS & B. KLANDERMANS (eds.), *The Politics of Social Protest*, London: UCL Press, 1995; J. GELB, Feminism and Political Action, pp. 137-155. In: R. DALTON & M. KUECHLER (eds.), *Challenging the Political Order*, Cambridge: Polity Press, 1990.
- (6) P. NORRIS, Conclusions: comparing passages to power, pp. 209-231. In: P. NORRIS (ed.), *Passages to Power. Legislative Recruitment in Advanced Democracies*, Cambridge: Cambridge University Press, 1997, pp. 217-218.
- (7) S. WALGRAVE, *Tussen loyaliteit en selectiviteit*, Leuven: Garant, 1995.
- (8) H. KRIESI, The organizational structure of new social movements in a political context, pp. 152-184. In: D. McADAM, J. McCARTHY & M. ZALD (eds.), *Comparative Perspectives on Social Movements*, Cambridge: Cambridge University Press, 1996, p. 163.
- (9) M. HOOGHE, De organisatiestructuur van de Vlaamse vrouwenbeweging. In: *Sociologische Gids*, 41(1994)2, pp. 144-161; M. HOOGHE, Het ondergrondse feminisme. De Vlaamse vrouwenbeweging, 1972-1992. In: *De Nieuwe Maand*, 36(1993), pp. 14-25.
- (10) M. HOOGHE, *Nieuwkomers op het middenveld*, pp. 203-220.
- (11) M. HOOGHE & W. SMITS, *Participatie in Vlaanderen. Een profiel van lidmaatschap en vrijwilligerswerk bij de Vlaamse bevolking*, Vakgroep Sociologie, VUB, 1998.
- (12) P. STOUTHUYSEN, De vredes- en antiracismebeweging, pp. 69-88. In: S. HELLEMANS & M. HOOGHE (red.), *Van mei '68 tot Hand in Hand. Nieuwe sociale bewegingen in België*, Leuven: Garant, 1995.
- (13) WALGRAVE, *Tussen loyaliteit en selectiviteit*, p. 79.
- (14) In: D. DE WEERDT (red.), *De dochters van Marianne. 75 jaar SVV*, Antwerpen-Gent: Hadewijch-AMSAB, 1997, pp. 14-15.
- (15) Interview met E. STUER, mede-oprichter (1972) en voorzitter van de Actiegroep Leefmilieu Rupelstreek. Boom, 22 juni 1995.
- (16) Y. ERGAS, *Nelle maglia della politica. Femminismo, istituzioni e politiche sociali nell'Italia degli anni '70*, Milano: Angeli, 1986; S. SEIDMAN, *Difference Troubles. Queering Social Theory and Social Politics*, Cambridge: Cambridge University Press, 1997.
- (17) D. DE WEERDT, *De dochters [...]*, p. 206.
- (18) D. DE WEERDT, *De dochters [...]*, pp. 216-217.
- (19) M. HOOGHE, De vrouwenbeweging. De lange mars door de instellingen, pp. 89-107. In: S. HELLEMANS & M. HOOGHE (red.), *Van Mei '68 tot Hand in Hand. Nieuwe sociale bewegingen in België*, Leuven: Garant, 1995.
- (20) M. NYSMANS, Strategie van de vrouwenbeweging bij parlementsverkiezingen. In: *Res Publica*, 19(1977)3, pp. 469-491.
- (21) A. PHILLIPS, *The Politics of Presence*, Oxford: Clarendon Press, 1995; M. WILLIAMS, *Voice, Trust, and Memory. Marginalized Groups and the Failings*

- of *Liberal Representation*, Princeton: Princeton University Press, 1998.
- (22) P. VERMEYLEN, *Een gulzig leven*, Leuven: Kritak, 1984.
- (23) P. NORRIS & J. LOVENDUSKI, Women Candidates for Parliament: Transforming the Agenda? In: *British Journal of Political Science*, 19(1989)1, pp. 106-115.
- (24) Voor een vergelijking zie L. VAN MOLLE & E. GUBIN, *Vrouw en politiek in België*, Tiel: Lannoo, 1998, inz. pp. 101-175 en DE WEERDT, *De dochters [...]*, pp. 175-217.
- (25) Geciteerd in VAN MOLLE & GUBIN, *Vrouw en [...]*, p. 175.
- (26) M. ELCHARDUS, M. HOOGHE & W. SMITS, *Technisch Verslag bij de survey TOR98*, Vakgroep Sociologie, Vrije Universiteit Brussel, 1998 (Rapport TOR 98/23).
- (27) Meer specifiek werd gevraagd naar het actieve lidmaatschap van maximaal drie verenigingen en naar de keuze inzake vakbond, mutualiteit en politieke partij.
- (28) M. HOOGHE, Bedenkingen bij het Vlaamse gelijkekansenbeleid. In: *Vrouwenraad*, (1998)4, pp. 12-18.
- (29) De schaal is opgebouwd aan de hand van vijf items, waarmee de respondenten het al dan niet (helemaal) eens konden zijn: 1) Het beste is dat de vrouw het huishouden doet en de man de kost verdient; 2) Wanneer er kleine kinderen zijn, blijft de vrouw beter thuis en stopt ze met werken; 3) Jongens kun je nu eenmaal wat vrijer opvoeden dan meisjes; 4) Een vrouw is geschikter om kleine kinderen op te voeden dan een man; 5) Voor een meisje is het minder belangrijk dan voor een jongen om een goede schoolopleiding te krijgen. Bij een principale componentenanalyse blijken deze vijf items unidimensioneel: er is één factor met een eigenwaarde van 2.54 en 51% verklaarde variantie. De Chronbach's α van deze schaal is .75. Het gaat om een gestandaardiseerde somschaal (range 0-100).
- (30) De schaal is opgebouwd aan de hand van vier items: 1) Vrouwelijke politici zijn in het algemeen meer geschikt dan mannelijke politici om vrouwenbelangen te verdedigen; 2) Met meer vrouwen in de politiek zouden we er over het algemeen veel beter vanaf zijn; 3) Omdat de helft van de bevolking uit vrouwen bestaat, is het normaal dat ook de helft van de verkozenen vrouwen zouden zijn; 4) Vrouwen zijn even geschikt voor de politiek als mannen. Bij een principale componentenanalyse blijken deze vier items unidimensioneel: er is één factor met een eigenwaarde van 2.10 en 53% verklaarde variantie. De Chronbach's α van deze schaal is .70. Ook hier gaat het om een gestandaardiseerde somschaal.
- (31) D. DE WEERDT, *En de vrouwen? Vrouw, vrouwenbeweging en feminisme in België (1830-1960)*, Gent: Masereelfonds, 1980; R. MULIER, Tien jaar feministisch mollenwerk. In: *De Nieuwe Maand*, 23(1980)1, pp. 76-85; Ch. De SMET, Pleidooi voor iets meer dan begrip: aksie. In: *De Nieuwe Maand*, 20(1977)6, pp. 341-353.
- (32) J. BLOMMAËRT, *De houding van de socialistische partij tegenover vrouwenemancipatie in de periode 1945-1980*, RUG, licentiaatsverhandeling, 1985, p. 61. We kunnen in dit verband ook verwijzen naar de omstreden publicatie van M. VAN HEMELDONCK, *Het schip met de acht zeilen*. Groot-Bijgaarden: Scoop, 1995.
- (33) M. HOOGHE, *Aspecten van het discours inzake sexuele moraal. Vlaanderen 1955-1980*, RUG, licentiaatsverhandeling, 1987.
- (34) K. CELIS, Wij waren de eersten. IJveren voor de liberalisering van voorbehoedsmiddelen en abortus, 1945-1980, pp. 268-283. In: D. DE WEERDT (red.), *De dochters [...]*.
- (35) W. CALEWAERT aan de auteur, 14 oktober 1986.
- (36) M. HOOGHE, De liberalisering van abortus als strijdpunt in de Belgische politiek, 1971-1990. In: *Res Publica*, 32(1990)4, pp. 489-509; M. HOOGHE, De politieke strijd rond abortus, 1971-1990. In: *Jaarboek Seksualiteit, Relaties, Geboortenregeling* 6(1990), Gent: CGSO, pp. 10-17.
- (37) *De Standaard*, 18.06.1971.
- (38) M. ELCHARDUS & A. DERKS, Culture Conflict and its Consequences for the Legitimation Crisis. In: *Res Publica*, 38(1996)2, pp. 237-253; M. ELCHARDUS & K. PELLERIAUX, De polis verdeeld. Hoe de kiezers links en rechts herdefiniëren, pp. 183-210. In: M. SWYNGEDOUW et al. (red.), *De (on)redelijke kiezer. Onderzoek naar de politieke opvattingen van Vlamingen*, Leuven: Acco, 1998.
- (39) *De Morgen*, 02.05.1992; M. COPPIETERS & N. DE BATSELIËR, *Het Sienjaar. Radicaal-democratisch project*, Antwerpen: Icarus, 1996.
- (40) S. HELLEMANS, *Strijd om de moderniteit. Sociale bewegingen en verzuiling in Europa sinds 1800*, Leuven: Universitaire Pers, 1990.
- (41) J. BILLIET, Het lidmaatschap van sociale organisaties en trouw stemgedrag. In: *Res Publica*, 37(1995)1, pp. 11-30; M. HOOGHE & A. DERKS, *Voluntary Associations and the Creation of Social Capital. The Involvement Effect of Participation in Voluntary Associations*. Paper presented at the ECPR Joint Sessions, Bern, 27 February-3 March 1997.